

УДК 343.541

Т.С. ЧЕБИКІНА,
*старший викладач кафедри права
Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 154 КК УКРАЇНИ «ПРИМУШУВАННЯ ДО ВСТУПУ В СТАТЕВИЙ ЗВ'ЯЗОК»

У статті розкривається зміст безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 154 Кримінального кодексу України, а саме статевої свободи та статевої недоторканності; характеризуються дії, які складають об'єктивну сторону примушування до вступу в статевий зв'язок, та спосіб вчинення зазначеного злочину.

Ключові слова: безпосередній об'єкт, статева свобода, статева недоторканність, примушування до вступу в статевий зв'язок, дії сексуального характеру.

Вступ. Поряд із позитивними змінами, що відбуваються в процесі розбудови держави і демократизації суспільного життя, виникають і негативні явища, пов'язані, зокрема, з падінням моральності. У цьому контексті актуалізується проблема злочинів у сфері статевої свободи і статевої недоторканності особи. До речі, громадськості досить часто стають відомі факти жорстокої і цинічної наруги над жертвами злочинних посягань. Причини таких злочинів криються у деформації суспільних відносин.

Серед праць, для яких характерний комплексний підхід до визначеної проблеми, слід виділити ті, авторами яких є Л. Андрєєва, Ю. Антонян, М. Бажанов, Л. Брич, І. Гальперин, Л. Гаухман, О. Герцензон, І. Даньшин, О. Джужа, А. Долгова, О. Дудоров, А. Зелінський, А. Ігнатов, М. Коржанський, С. Косенко, М. Корчовий, В. Сафронов, О. Синєокий, М. Шаргородський та ін. Публікації цих науковців є важливим теоретичним фундаментом для належного осмислення, визначення й обґрунтування необхідності змін чинного кримінального законодавства, що стосується суспільних відносин у сфері статевої свободи і статевої недоторканності особи.

Постановка завдання. Завданням статті є розкриття змісту статевої свободи та статевої недоторканності як об'єкта злочину, передбаченого ст. 154 Кримінального кодексу, а також способів вчинення зазначеного злочину з метою правильної кваліфікації вчинених діянь та розмежування суміжних злочинів.

Результати. Одним з найважливіших конституційних прав особи є право на свободу та особисту недоторканність, передбачене ст. 29 Конституції України, яке серед своїх складових містить і право на статеву свободу та статеву недоторканність особи. З метою недопущення порушення відповідного права Кримінальний кодекс України (далі – КК) передбачає відповідальність за суспільно-небезпечні дії, які посягають на це благо особи, вони об'єднані в розділі «Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи». Назва цього розділу дала підстави багатьом вченим-юристам як родовий об'єкт цих злочинів розглядати статеву свободу та статеву недоторканність.

Інші вчені, виходячи з традиційного розуміння об'єкта злочинів як сукупності суспільних відносин, як родовий об'єкт злочинів цього розділу КК називають «сукупність суспільних відносин, що охороняються та регулюються кримінальним законодавством та забезпечують своєю наявністю право кожної людини на власну статеву свободу та статеву недоторканність» [1, с. 163].

На думку О.С. Павлова, сучасному стану статевих відносин притаманні такі особливості: добровільність статевих відносин, суб'єктами статевих стосунків виступають лише особи, які здатні за віком і психічним станом усвідомлювати характер, значення та наслідки сексуальних відносин; регулювання статевого спілкування переважно нормами моралі з обмеженим застосуванням правових засобів для найбільш ефективного забезпечення статевої свободи або статевої недоторканності особи та підтримання громадського порядку; недопустимість дискримінації за статевою ознакою або сексуальною орієнтацією; визнання різноманітних форм статевого спілкування, щоб не завдавати шкоди правам та законним інтересам інших членів суспільства; забезпечення недоторканності приватного життя членів суспільства [2, с. 13].

З урахуванням більшості думок можна визначити, з чого складається правовий порядок у сфері статевого життя суспільства на сучасному етапі розвитку. Це статеві свободи людини; статеві недоторканність; рівноправність чоловіка та жінки в реалізації своєї статевої свободи; неприпустимість сексуальної дискримінації; поважання прав і свобод людини в сексуальній сфері; неприпустимість приниження за статевими мотивами тощо. В узагальненому вигляді всі ці блага та суспільні відносини, що складаються в процесі їх реалізації охороняються діючим законодавством, у тому числі й кримінальним, та у своїй сукупності являють собою права і свободи особистості в сексуальній сфері. Визнання родовим об'єктом статевих злочинів лише правового порядку у сфері статевого життя є недостатнім. Звичайно, що особа, порушуючи норми законодавства, посягає на встановлений правовий порядок, тобто систему суспільних відносин. Але при такому підході вибудовується такий ряд цінностей: суспільство–держава–особистість. Безумовно, зазначені права та свободи особи є невід'ємними і лежать в основі встановленого та такого, що охороняється законом, порядку у сфері статевих відносин. Але визнання цих благ самостійним об'єктом статевих злочинів підкреслює цінність особи. У такому випадку ціннісний ряд буде мати такий вигляд: особистість – суспільство – держава.

Питання про безпосередній об'єкт ст.154 КК у кримінально-правовій науці розглядається по-різному. На думку одних вчених, основним безпосереднім об'єктом складу примушування до дій сексуального характеру є статеві свободи та статеві недоторканності особи [3, с. 7]. Але слід погодитися з тими авторами, які вказують на те, що статеві недоторканності розглядаються як основний безпосередній об'єкт примушування до дій сексуального характеру лише в певних випадках. Наприклад, М.О. Ісаєв вважає, що статеві недоторканності виступає об'єктом злочину лише тоді, коли особа перебувала в безпорадному стані чи не досягла віку сексуальної згоди [4, с. 186]. Така позиція відносно безпосереднього об'єкта примушування до статевих зносин обумовлена відповідним розумінням статевої свободи та статевої недоторканності, їх суттєвим поділом у змістовому сенсі.

Так, під статевою свободою розуміють свободу особи вирішувати питання про те, з ким, коли і в якій формі задовольняти свої сексуальні потреби або свободу кожного добровільно вирішувати питання про вступ з ким-небудь у статеві зносини, визначити форму задоволення сексуальних потреб. Нарешті, статеві свободи – це право на вибір статевих партнерів та незаборонених законом форм сексуального задоволення.

По-іншому розуміється статеві недоторканності. Так, одні автори розуміють під статевою недоторканністю заборону на вчинення будь-яких сексуальних дій [5, с. 10–11]. Інші розуміють недоторканність у сексуальному аспекті як абсолютну правову заборону, повну неможливість сексуального спілкування з певною категорією осіб, зокрема неповнолітніми, з особами, що не досягли статевої зрілості або шлюбного віку [6, с. 55]. Треті під статевою недоторканністю розуміють абсолютну правову заборону на статеві зносини, що поширюється відносно певного кола осіб (осіб, які нездатні в силу психічних або фізичних вад виразити свою волю) [7, с. 17].

Ст. 154 КК передбачає як основний безпосередній об'єкт і статеву свободу, і статеві недоторканності. При цьому статеві свободи передбачає передусім усвідомлений ви-

бір особою варіанта власної сексуальної поведінки та безперешкодне вчинення дій згідно з власним вибором. Статева недоторканність у розумінні ст. 154 КК передбачає захист особи від примусу до вчинення сексуальних дій та іншого тиску на особу. Статева недоторканність є умовою статевої свободи.

У складі злочину ст. 154 КК також можна виділити і факультативний безпосередній об'єкт, який може бути у вигляді честі і гідності особи, її майнових інтересів, інтересів служби тощо. Окрім того, розглядаючи питання про об'єкт злочину, слід обов'язково відзначити і питання про потерпілу особу. У ст. 154 КК якраз відсутні посилання на окремі особливості потерпілої особи, зокрема на її вік і психічний стан, що має в окремих випадках важливе значення.

Потерпілим від злочину, що розглядається, є особа жіночої або чоловічої статі незалежно від того, чи виповнилось їй 18 років.

Об'єктивна сторона примушування до вступу в статевий зв'язок полягає саме в примушуванні до дій сексуального характеру шляхом шантажу, погрози або з використанням матеріальної, службової чи іншої залежності потерпілої особи. Використовуючи наукове тлумачення, примушування можна охарактеризувати таким чином: по-перше, це предствалення вимоги вчинити певні дії (в нашому випадку сексуального характеру), яка підкріплюється психічним впливом, що обмежує волю особи; по-друге, як створення психотравмуючої обстановки з метою схилити до певних дій сексуального характеру. На нашу думку, примушування до вступу в статевий зв'язок вчиняється шляхом застосування до потерпілої особи саме психічного насильства, яке охоплює широкий діапазон протиправних дій. Тому складно погодитись із формулюваннями, які зустрічаються в коментарях до КК України: «при «примушуванні» виключається насильство» [8, с. 336]. Доцільніше було б зазначити: виключається фізичне насильство або погроза його застосування.

Виходячи з диспозиції ст. 154 КК, примушування до вступу в статевий зв'язок може характеризуватися декількома способами: використання матеріальної чи службової залежності, погроза знищення, пошкодження або вилучення майна потерпілого чи його родичів, погроза розголошення відомостей, що ганьблять потерпілу особу чи її родичів.

Розглядаючи кожен з окремих способів вчинення дій за ст. 154 КК, можна сказати таке. Розголошення відомостей, що ганьблять потерпілого чи його близьких родичів, характеризується таким: по-перше, винна особа погрожує довести до відома третіх осіб певну інформацію, розголошення якої не бажає потерпілий; по-друге, інформація може містити відомості, що стосуються як до потерпілого, так і його близьких родичів; по-третє, інформація може містити відомості, що ганьблять потерпілого, або іншого характеру; по-четверте, може мати місце і погроза розголошення відомостей, яка у випадку реалізації тягне за собою спричинення суттєвої шкоди правам та законним інтересам потерпілого або його близьких родичів.

Ще одним способом вчинення злочину, передбаченого ст. 154 КК, є «погроза знищення, пошкодження або вилучення майна». Цей вид погрози можна визначити як майнову погрозу. Під знищенням зазвичай розуміється доведення майна до такого стану, коли виключається можливість його подальшого використання за призначенням. Пошкодження характеризується зменшенням господарської цінності майна шляхом часткового пошкодження, що виключає його подальшу експлуатацію без ремонту чи реставрації. При вилученні майна потерпіла особа позбавляється можливості ним володіти чи користуватися, а в деяких випадках і розпоряджатися. Для характеристики погрози як способу вчинення злочину суттєве значення має її реальність, тобто коли у потерпілої особи були всі підстави стверджувати здійснення цієї погрози.

Використання матеріальної чи службової залежності потерпілої особи є ще одним способом вчинення злочину, передбаченого ст. 154 КК. Термін «залежність» у теорії кримінального права тлумачиться по-різному. Так, одні автори розуміють під залежністю «такий зв'язок між винним і потерпілим, коли реалізація суттєвих інтересів останнього була обумовлена поведінкою першого чи реалізація суттєвих інтересів кожного була обумовлена взаємною поведінкою» [9, с. 37]. Інші поняття «залежність» визначають через поняття «стан», коли внаслідок тих або інших обставин одна особа є підлеглою у іншої, залежною від неї [10, с. 14].

У розумінні ст. 154 КК «залежність» можна розуміти, по-перше, як певний зв'язок між діями (бездіяльністю) двох чи більше осіб, що обумовлюють реалізацію їхніх інтересів або одного з них; по-друге, як підлеглість однієї особи іншій, яка обумовлюється відсутністю самостійності, свободи у виборі варіанта відповідної поведінки. Таким чином, використання залежності є використанням відповідних зв'язків та (або) підлеглості однієї особи у власних інтересах і (або) в інтересах інших осіб. При цьому зазвичай поведінка залежної особи протирічить її моральним та ціннісним орієнтирам. Примушування до вступу в статевий зв'язок може відбуватися з використанням як матеріальної, так і службової залежності потерпілої особи. Матеріальна залежність передбачає передусім перебування потерпілої особи на повному чи частковому утриманні чи піклуванні. У такому випадку основним джерелом матеріального існування потерпілого виступають матеріально-фінансові джерела винного, і коли потерпіла особа не в змозі забезпечити своє самостійне матеріальне існування. На думку деяких вчених, матеріальну залежність характеризує реальна потреба в матеріальних засобах існування і нормативне указання на те, що потерпіла особа є матеріально залежною від злочинця [11, с. 48].

До іншої залежності належить також службова залежність. Службова залежність – це більшою мірою залежність, що базується на службових відносинах винного та потерпілої особи. У цьому випадку використання службового становища може мати місце і стосовно до особи, яка не є підлеглою винному. У цьому випадку за наявності відповідних обставин можна вести розмову про використання «іншої залежності». Примушування за своїми об'єктивними якостями загрожує потерпілій особі серйозними втратами або неприємностями. Вплив на волю потерпілої особи являє собою погрозу здійснення або фактичне здійснення дій, які ставлять її в гірше матеріальне чи службове становище або іншим чином суттєво погіршується інтереси такої особи (позбавлення матеріальної допомоги або надбавок за працю, переведення на нижчеоплачувану роботу). Сама лише пропозиція особі, яка залежна по роботі, до вступу у статевий зв'язок, за відсутності примушування, виключає застосування ст. 154 КК. Не можна розглядати як примушування обіцянку іншій особі покращити її матеріальне або службове становище, якщо жінка або чоловік дадуть згоду на вступ у статевий зв'язок. Такі дії, спрямовані на спокус, складу злочину, передбаченого ст. 154 КК, не містять.

Статевий зв'язок, до якого примушується жінка або чоловік, передбачає здійснення його як природним, так і неприродним способом. Може мати місце примушування як до одиночного зв'язку, так і до неодноразових статевих зносин або до співжиття. Примушування може бути спрямованим на те, щоб примусити іншу особу до статевого зв'язку як з тим, хто примушує, так і з іншою особою, на користь якої діє винна особа.

Питання про те, з якого моменту злочин, передбачений ст. 154 КК, вважається закінченим, як правило не викликає дискусій. Ним вважається або момент, коли особа висунула вимогу вступити в статеві зносини з потерпілим та обґрунтувала цю вимогу висловлюванням відповідної погрози. Оскільки використання матеріальної чи службової залежності також іззовні проявляється через погрозу вчинення відповідного протиправного діяння, оскільки примушування до дій сексуального характеру з використанням матеріальної чи службової залежності також слід вважати закінченим із зазначеного вище моменту.

Для кваліфікації за ст. 154 КК необхідно обов'язково встановити факт того, що особу примушували саме до дій сексуального характеру, а не до вчинення будь-яких інших дій. Під діями сексуального характеру в цьому складі злочину розуміються як природні статеві зносини, так і неприродні (оральні, анальні, гомосексуальні, лесбійські та ін.)

Висновки. Виходячи з викладеного, можна зробити такі висновки.

1. Примушування до вступу в статевий зв'язок вчиняється через використання психічного насильства у вигляді погрозу як прямих, так і завуальованих, залякування, шантажу тощо.

2. Примушування до вступу в статевий зв'язок може призвести до матеріальних, фінансових труднощів, посягає на честь та гідність, репутацію особи та, безперечно, на статеву свободу або недоторканність особи.

3. Ознаки, що характеризують об'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 154 КК, неоднозначно тлумачаться в науковій літературі, що обумовлено, у тому числі відсутністю легального роз'яснення деяких понять, що використовуються в цій кримінально-правовій

нормі. Буквальне тлумачення положень, що містяться в диспозиції кримінально-правової норми, що передбачає відповідальність за примушування до вступу в статевий зв'язок, свідчить про можливість її широкого застосування.

Отже, примушування до вступу в статевий зв'язок – насильницький злочин, вчинюваний через протиправний психічний вплив (тиск) на особу з метою примусити її до вступу в статевий зв'язок або іншим чином задовольнити сексуальні бажання винної особи.

Список використаних джерел

1. Агафонов А.В. Половые преступления [Текст] / А.В. Агафонов. – Изд-во: Юрлитинформ. – С. 370.
2. Павлов А.С. Изнасилование: уголовно-правовой и криминологический аспекты: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Павлов Артём Сергеевич: [Место защиты: Моск. гос. лингвист. ун-т]. – М., 2009.
3. Уголовно-правовые и криминалистические вопросы насильственных действий сексуального характера: С5 П913 Пушкин, А.В. (Александр Владимирович), канд. юрид. наук, доц., Шурухнов, Н. Г. (Николай Григорьевич), д-р юрид. наук, проф., Янущенко, И.В. (Ирина Владимировна). Уголовно-правовые и криминалистические вопросы насильственных действий сексуального характера: учебное пособие / А.В. Пушкин, Н.Г. Шурухнов, И.В. Янущенко. – М.: Книжный мир, 2004. – 92 с.
4. Исаев Н.А. Сексуальные преступления как объект криминологии / Н.А. Исаев. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2007. – 486 с.
5. Уголовная ответственность за насильственные действия сексуального характера [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Н.Н. Изотов. – Ставрополь, 2000. – 163 с.
6. Уголовно-правовая охрана граждан от преступлений в сфере сексуальных отношений [Текст]: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / А.П. Дьяченко. – М., 1993. – 58 с.
7. Насильственные посягательства на половую свободу и половую неприкосновенность: уголовно-правовая характеристика и проблемы квалификации [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Котельникова Екатерина Александровна. – Нижний Новгород. – 2005. – 191 с.
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України [Текст] / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 7-ме вид., переробл. та допов. – К.: Юридична думка, 2010. – 1288 с.
9. Кондрашова Т.В. Уголовная ответственность за понуждение к действиям сексуального характера [Текст] / Т.В. Кондрашова // Юридический мир. – 1999. – № 3. – С. 9–15.
10. Хатуев В.Б. Уголовно-правовая охрана беременных женщин, малолетних, беззащитных и беспомощных лиц и лиц, находящихся в зависимости от виновного [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ваха Бухадывович Хатуев. – М., 2004. – 189 с.
11. Коновалов Н.Н. Уголовная ответственность за понуждение к действиям сексуального характера [Текст] / Н.Н. Коновалов // Российская юстиция. – 2008. – № 1. – С. 48–53.

В статье раскрывается содержание непосредственного объекта преступления, предусмотренного ст.154 Уголовного кодекса Украины, а именно половой свободы и половой неприкосновенности; характеризуются действия, которые составляют объективную сторону принуждения к вступлению в половую связь и способ совершения указанного преступления.

Ключевые слова: непосредственный объект, половая свобода, половая неприкосновенность, принуждение к вступлению в половую связь, действия сексуального характера.

Maintenance of direct object of crime of envisaged ст.154 of Criminal Code of Ukraine opens up in the article, namely sexual freedom and sexual inviolability; actions that make the objective side of forcing to entering into sexual connection and method of commission of the indicated crime are characterized.

Key words: direct object, sexual freedom, sexual inviolability, forcing to entering into sexual connection, actions of sexual character.

Одержано 21.01.2013.